

УДК 159.99

ПРОФЕСІЙНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Бойко І.І., кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології, комунального заклад «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради,
irenboyko60@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено *актуальну* проблему становлення професійної зрілості фахівця. *Метою* є здійснення теоретичного аналізу психологічної природи професійної зрілості, її відмінностей від близьких за власною сутністю понять «зрілість», «дорослість», «особистісна зрілість», «професійна зрілість», «педагогічний професіоналізм». Розглянуто методологічне підґрунття вказаної проблеми; охарактеризовано аналіз основних понять та здійснено спробу уточнити смисл поняття професійної зрілості у психолого-педагогічному дискурсі крізь призму розуміння психологічної сутності поняття «зрілість», яка висвітлюється у наукових працях авторами як поняття, яке залежне від феномена «зрілості» і є таким фактом, що стався або розуміється як даність. Здійснено ретроспективний аналіз взаємозв'язків професійної зрілості фахівця з його «віковою періодизацією» зрілості. Її динаміка не є прямолінійною та залежною: аналіз здійснюється опосередковано через поняття «готовність» до самореалізації, самоосвіти, безперервного особистісно-професійного самовдосконалення як акмеологічну спрямованість особистості. Розуміння процесу становлення професійної зрілості вчителя в умовах післядипломної освіти проходить через аналіз етапів адаптації та стабілізації, творчості, майстерності тощо; через аналіз особистісного розвитку людини в професійних умовах. Професійні умови виробництва відрізняються від умов навчання та підготовки до праці, тому «професійна зрілість» феноменологічно

проявляється як процес спрямований у майбутнє, як бажаний «факт», який щоденно набувається та примножується за рахунок синергетичного ефекту взаємозалежності, взаємодоповнюваності дій педагога та навчальних, методологічних підходів, методичних прийомів, зокрема, та освітньої парадигми у цілому. У подальших дослідженнях наступний крок у висвітленні проблем психологічного становлення «професійної зрілості» лежить у площині теоретичного і практичного вирішення комплексу питань, серед яких найбільшу актуальність набуває питання визначення необхідних та достатніх елементів системи безперервної освіти, що забезпечує умови для становлення професійної зрілості.

Ключові слова: зрілість, особистісна зрілість, професійна зрілість, професіоналізм, професійна самосвідомість.

Бойко И.И., кандидат психологических наук, доцент, заведующая кафедрой психологии, коммунального учреждения «Житомирский областной институт последипломного педагогического образования» Житомирского областного совета.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЗРЕЛОСТЬ КАК ПРЕДМЕТ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Аннотация. В статье освещена актуальная проблема становления профессиональной зрелости специалиста. Целью является осуществление теоретического анализа психологической природы профессиональной зрелости, ее отличий от близких по собственной сущности понятий «зрелость», «взрослость», «личностная зрелость», «профессиональная зрелость», «педагогический профессионализм». Рассмотрено методологическое обоснование указанной проблемы; охарактеризован анализ основных понятий и предпринята попытка уточнить смысл понятия профессиональной зрелости в психолого-педагогическом дискурсе через призму понимания психологической сущности понятия «зрелость», которая освещается в научных трудах авторами как понятие, зависящее от феномена

«зрелости» и является таким фактом, что произошел или понимается как данность. Осуществлен ретроспективный анализ взаимосвязей профессиональной зрелости специалиста с его «возрастной периодизацией» зрелости. Ее динамика не является прямолинейной и независимой: анализ осуществляется опосредованно через понятие «готовность» к самореализации, самообразованию, непрерывному личностно-профессиональному самосовершенствованию как акмеологическая направленность личности. Понимание процесса становления профессиональной зрелости учителя в условиях последиplomного образования проходит через анализ этапов адаптации и стабилизации, творчества, мастерства и тому подобное; через анализ личностного развития человека в профессиональных условиях. Профессиональные условия производства отличаются от условий обучения и подготовки к труду, поэтому «профессиональная зрелость» феноменологически проявляется как процесс направленный в будущее, как желаемый «факт», который ежедневно приобретает и приумножается за счет синергетического эффекта взаимозависимости, взаимодополняемости действий педагога и учебных, методологических подходов, методических приемов, в частности, и образовательной парадигмы в целом. В дальнейших исследованиях следующий шаг в освещении проблем психологического становления «профессиональной зрелости» лежит в плоскости теоретического и практического решения комплекса вопросов, среди которых наибольшую актуальность приобретает вопрос определения необходимых и достаточных элементов системы непрерывного образования, обеспечивающего условия для становления профессиональной зрелости.

Ключевые слова: зрелость, личностная зрелость, профессиональная зрелость, профессионализм, профессиональное самосознание.

the Municipal institution "Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education" of the Zhytomyr Regional Council.

PROFESSIONAL MATURITY AS A SUBJECT OF THEORY AND PRACTICE IN MODERN PSYCHOLOGY

Abstract. The article highlights the actual problem of becoming a professional maturity of a specialist. The aim is to carry out a theoretical analysis of the psychological nature of a professional maturity, its differences from the concepts of "maturity", "adulthood", "personal maturity", "professional maturity", and "pedagogical professionalism", which are close in their essence. The methodological basis of this problem is considered; characterized the analysis of the main concepts and attempted to clarify the meaning of the concept of professional maturity in the psychological and pedagogical discourse through the prism of understanding the psychological essence of the concept of "maturity", which is covered in scientific works by the authors as a concept that is dependent on the phenomenon of "maturity" and is the fact that happened or understood as a given. A retrospective analysis of the relationships of professional maturity of a specialist with his "age periodization" of maturity is carried out. Its dynamics is not straightforward and dependent: analysis is carried out indirectly through the notion of "readiness" for self-realization, self-education, continuous personal and professional self-improvement as an acmeological orientation of the individual. Understanding the process of becoming a teacher's professional maturity in postgraduate education is through analysis of the stages of adaptation and stabilization, creativity, skill, etc.; through analysis of personal development of a person in professional terms. Professional conditions of production differ from the conditions of training and preparation for work, therefore "professional maturity" phenomenologically stands out as a process directed to the future as a desirable "fact", which is acquired daily and multiplied by the synergistic effect of interdependence, complementarity of the actions of the teacher and educational, methodological approaches, methodical methods, in particular, and educational paradigm in general. In further research, the next step in illuminating the problems

of psychological formation of "professional maturity" lies in the theoretical and practical solution of a set of issues, among which the most urgent issue is the definition of the necessary and sufficient elements of the system of continuous education, which provides conditions for the formation of professional maturity.

Key words: maturity, personality maturity, professional maturity, professionalism, professional self-consciousness.

Постановка проблеми. Феномен професійної зрілості вивчається науковцями усіх філософських вчень – аксіології, гносеології, онтології, праксеології. Очевидним є той факт, що поняття професійної зрілості у більшій мірі лежить у праксеологічній площині. Однак, усі філософські вчення у тій чи іншій мірі, розкривають та доповнюють сутність поняття професійної зрілості і не претендують на першість та істину в останній інстанції з цього питання. Вже за часів Альфреда Еспінаса (Alfred Espinas) [16] з'являлися праці які свідчили про нагальність появи науки про ефективні прийоми діяльності. Про прийоми ефективних дій замислювалися завжди, але до 19 століття не було дисципліни яка займалася б цією проблематикою. Систематично правила ефективних дій обговорювалися періодично в античних методологічних, економічних творах, а також були представлені у вигляді афоризмів або прислів'їв. Вперше праксеологічну проблематику стали розглядати економісти, але лише в контексті створення кінцевого продукту або результату. Практика сьогодні є наукою про ефективну діяльність, про прийоми ефективних дій фахівця, і саме в її координатах - активності та ефективності (продуктивності) фахівця, - професія виступає на рівні зовнішньої активності, професійна зрілість – на рівні внутрішньої активності, тобто є значеннєвим змістом зовнішньої професійної активності [16]. Профпридатність і профготовність - формами потенційної активності. Пошук загального та відмінного лише збагачує сутність поняття професійної зрілості, але й досі у дослідників немає єдності як у його визначенні так і у

визначенні компонентів багаторівневої структури як особистості професіонала так і її професійної зрілості. Відтак, вивчення проблеми співвідношення професійного та особистісного кризь призму професійної та особистісної зрілості, професійної придатності та готовності, є ключовою точкою у побудові концепцій професіоналізації, а саме поняття «професійна зрілість» є культурно-історичним і несе в собі багаточисленні нашарування які передують його сучасному вживанню. *Метою* нашого дослідження є встановлення цілісної картини психологічної інтерпретації поняття зрілості (дорослості), професійної зрілості; з'ясування того які із варіантів смислових значень найбільш розповсюджені, як можна пояснити специфіку тих чи інших смислових відтінків професійної зрілості; уточнення значення і смислу поняття професійної зрілості у психолого-педагогічному дискурсі. Згідно з поставленою метою основним *завданням* постало здійснення теоретичного аналізу наукових робіт щодо аспектів проблематики психолого-педагогічних досліджень і практичної психологічної діяльності, які відповідають філософським вченням: гносеології, онтології, аксіології і праксеології.

Виклад основного матеріалу. Принциповими для розуміння професійної зрілості є сучасні концепції професіоналізму (В.Й. Бочелюк, Е.Ф. Зеєр, А.О. Деркач та ін.) та онтопсихологічні ідеї акмеологічного досягнення зрілості в процесі самореалізації суб'єкта діяльності (Б.Г. Ананьєв, А.А. Бодальов, А.Г. Головей та ін.), - зокрема: особистісної зрілості (П. Гальперін, П. Якобсон, К. Абульханова-Славська та ін.); моральної зрілості (А. Белкін, І. Даниленко, В. Несмєлов та ін.); психологічної зрілості (Б. Ананьєв, А. Асмолов, А. Бодальов, К. Абульханова-Славська та ін.); професійної зрілості (О. Андрієнко, В. Афанасьєв, Ю. Бардін, В. Безпалько, Ю. Кузнєцов, Т. Заславська, М. Ємельянова, С. Наумкіна); окремі аспекти соціальної зрілості (Ю.Бардін, О.Каменьова, І.Кон, та ін.); концепція життєвого шляху особистості з позицій досягнення «акме» професіоналом (Л. І. Анциферова, А. А. Бодальов, А. А. Деркач, Н. Ф. Маслова, Е. І. Степанова та ін.); положення про цілісне становлення та формування

особистості в процесі зацікавленого, активного і відповідального оволодіння професійною діяльністю (К.А. Абульханова-Славська, Л.Н. Голубєва, В. Н. Карташова, А. К. Маркова, В. А. Романов та ін.); психолого-педагогічні дослідження в галузі професійної освіти (Л. П. Крившенко, В. П. Кузовлев, О. П. Маклакова, В. Є. Медведєв, П.І. Образцов, А. Г. Пашков, В. А. Сластенін, В.М. Щекотихін та ін.); сучасні концепції підготовки майбутнього фахівця в умовах культурно-контекстного та інноваційного розвитку особистості в соціальному середовищі (В. Н. Дружинін, В. П. Давидов, І. А. Зимняя, Л. В. Мардахаєв та ін.); філософсько-педагогічні та соціологічні дослідження в галузі інноваційної культури особистості (М. В. Кларін, Н. В. Маслова, В. Є. Медведєв, А. В. Петровський та ін.). У цих концепціях зроблений акцент на тому, що розгляд професіоналізму з позиції високого рівня ефективності професійної діяльності є однобічним. Найбільш виражений зв'язок професіоналізму, на думку Комар Т.В., виявляється, з підструктурами професійної спрямованості (Е.Ф. Зеєр, Л.М. Мітіна); професійної ідентичності й професійної зрілості (А.О. Деркач, В.М. Зазикін, Ю.П. Поварьонков) [4]. Автор відмічає, що професійна зрілість тісно пов'язана з професійною самосвідомістю, яка проявляється в єдності трьох аспектів: самопізнання, самосхвалення, саморегуляції. За результатами аналізу співвідношення категорій «професійна самосвідомість» і «професійна зрілість» він вказує на акцентуацію уваги науковців власне на особистісному змісті самооцінюючого характеру: професійній самооцінці й самоефективності; вказує на нетотожність категорій професійної самооцінки й професійної зрілості і їх відмінність, яка полягає в тому, що професійна самооцінка передбачає зіставлення з певним еталоном та може бути як позитивною, так і негативною; визначає професійну зрілість як переживання фахівцем власної цінності [4].

Ідея зв'язку професійної зрілості з професійною самосвідомістю і самосвідомістю особистості є загально визнаним в науці фактом, який констатує пропорційність рівнів розвитку особистості та її самосвідомості

(І.С. Кон, (1984); А.Н. Леонтьєв (1975); А.А. Налчаджян (1988); С.Л. Рубінштейн (1989); В.В.Столина (1983)) [10]. Підґрунтям цього факту є концепції тривимірності: самосвідомості В.В. Столина (1983) - симпатія, самоповага, близькість; самосвідомість С.Р. Пантілеєва (1991) - яка включає в себе емоційно-ціннісне самоствавлення і самооцінку, рефлексію свого «Я» як усвідомлення свого способу життя, своїх відносин зі світом і людьми [11]. На противагу йому, В.В.Столін (1983) розглядає самосвідомість як сенс «Я» [13]. У теорії самоствавлення особистості С.Р.Пантелєєва представлена ієрархія систем мотивів, запропоноване А.Н. Леонтьєвим [8; 12]. А.В. Захарова (1989), М.І. Лісіна (1983), Е.Т. Соколова (1989), А.Г. Спіркін (1972), І.І. Чеснокова (1977) самоствавлення розуміють як самооцінку; Н.І. Сарджвеладзе (1989), В.В. Столін (1883) як систему установок, спрямованих на себе, яка з віком стає все більш диференційованою та набуває індивідуальний тимчасовий контекст [7]. Але, в той же час, залишається відкритим питання, щодо динаміки професійної зрілості в залежності від зміни самосвідомості педагогів з віком. Цей аспект проблеми до сьогодні мало досліджений експериментально.

Динаміка «професійної зрілості» фахівця тісно пов'язана з віковими змінами, з поняттями «зрілість», «дорослість». Розглянемо більш детальніше взаємозв'язок цих понять. Так, поняття «дорослість» є основним поняттям періодизації, а широке різноманіття термінів, а також вікових меж різних етапів дорослості, вказує на її складність та проблемність. Дослідники окреслюють межі дорослості по різному [15]. За періодизацією Б.Г. Ананьєва середній вік (зрілість) складається із двох фаз: (від 21-22 до 35 років і від 36 до 55-60 років), потім настає похилий вік (від 55-60 до 75 років), далі - старість (75-90 років) і вік довгожителів [1]. В.В. Бунак описує чотири періоди дорослості, кожний з яких поділяється на два етапи: дорослий період (перший вік - 22-28 років для чоловіків, 21-26 для жінок; другий вік - 29-35 років для чоловіків, 27-32 роки для жінок); зрілий період (перший вік - 36-45 років для чоловіків, 33-40 років для жінок; другий вік - 46-55 років для

чоловіків, 41-50 років для жінок); похилий вік (перший вік - 56-63 роки для чоловіків, 51-57 років для жінок; другий вік - 64-70 років для чоловіків, 58-63 роки для жінок) і пізній старечий період (понад 71 рік для чоловіків і 65 років для жінок) [15]. Б. Бромлей стверджує, дорослість складається з чотирьох стадій: ранньої (20-25 років), середньої (25-40 років), пізньої дорослості (40-55 років) і передпенсійного віку (55-65 років). Після неї настає старіння, в якому виокремлюють стадії "відходу від справ" або "відставки" (65-70 років), старості (70 років і більше), хворобливої старості і смерті [15]. Г. Крайг виокремлює ранню дорослість (20-45 років), середню дорослість (40-60 років) і пізню дорослість (понад 60 років). В геронтології використовується періодизація Дж. Біррена, який виділяє: ранню зрілість (17-25 років), зрілість (25-50 років), пізню зрілість (50-75 років), старість (понад 75 років). Очевидно, що значна кількість запропонованих періодизацій дорослості мають умовний характер, оскільки межі періодів визначаються не хронологічним віком, а соціальними та економічними чинниками, історичними подіями, етнічною приналежністю, чинниками навколишнього середовища, специфічними особливостями індивідуального розвитку, суб'єктивними уявленнями про себе та свій вік тощо [15]. Так, використання понять «біологічний вік», «соціальний вік», «психологічний вік» передбачає відповідність становища людини згідно їх нормам: адаптованості людини до вимог навколишнього світу; відповідність становища людини нормам, які існують в тому чи іншому соціумі; відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини [15]. За Е. Еріксоном (1996), початок зрілості (період від кінця юності до початку середнього віку) є шостою стадією життєвого циклу. Сьома стадія, за Еріксоном, - зрілий вік, тобто вже той період, коли діти стали підлітками, а батьки міцно зв'язали себе з певним родом занять. На цій стадії з'являється новий параметр особистості з вселюдськістю на одному кінці шкали і самопоглинанням на іншому. Вселюдськістю Еріксон називає здатність людини цікавитися долями людей за межами сімейного кола, замислюватися

над життям прийдешніх поколінь, формами майбутнього суспільства і пристроєм майбутнього світу. Такий інтерес до нових поколінь не обов'язково пов'язаний з наявністю власних дітей - він може існувати у кожного, хто активно піклується про молодь і про те, щоб в майбутньому людям легше жилося і працювалося. Той же, у кого це почуття причетності людству не виробилося, зосереджується на самому собі, і головною його турботою стає задоволення своїх потреб і власний комфорт.

Розгляд дорослості «як час безперервної зміни і зростання» пов'язаний з вирішення проблем попередніх періодів - здобуття довіри і автономії, ініціативи і працьовитості, ідентичності та основним новоутворенням цього періоду - досягненням особистісної зрілості (Крайг (2003), Г. Шихі (1999); Дж. Віткін, Еріксон (1996); Холл, Ліндсей (1997); Б. Лівехуд (1994), Б. Фрідан (1992) та ін.). На їх думку, питання ідентичності залишаються актуальними протягом всього періоду дорослості, оскільки процеси досягнення ідентичності забезпечують почуття безперервності досвіду дорослого життя.

Сапожнікова Р.Б., характеризуючи період дорослості, вказує на критерії: по-перше, дорослість визначається фізіологічно, з точки зору оптимального функціонування всіх систем організму (кісткової, м'язової, серцево-судинної, травної, гормональної та інших систем); по-друге, дорослість визначається соціально і юридично (з точки зору можливості дотримуватися норм і правил соціального життя, займати певні статусні позиції, демонструвати рівень своїх соціальних досягнень, нести відповідальність за власні рішення і вчинки); по-третє, дорослість - категорія психологічна (власне ставлення людини до віку, переживання своєї нової вікової когорти; наявність сім'ї, досвід батьківства); по-четверте, відзначає нові особистісні характеристики (вміння брати на себе відповідальність; прагнення до влади, організаторські здібності; здатність до емоційної та інтелектуальної підтримки інших; впевненість в собі, цілеспрямованість; схильність до філософських узагальнень; захист системи власних принципів

та цінностей; здатність чинити опір проблемам реальності; формування індивідуального життєвого стилю; прагнення впливати на світ, «віддавати» індивідуальний досвід молодому поколінню; реалізм, тверезість в оцінках і почуття «складеного» життя; стабілізація системи соціальних ролей та ін. [12].

Отже, дорослість - це період онтогенезу, умовно визначається віковими межами 20-65 років і характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людини. Термін «зрілість» також використовується авторами як синонім терміну «дорослість» та є одним із етапів дорослого життя у періодизації [8]. Таким чином, дуалізм поняття «дорослість» - «зрілість» є таким, що доповнює один одного, як синоніми, але не є самостійними поняттями. З одного боку, як варіант, особистість є дорослою, але не зрілою, з іншого - зрілою і дорослою, або ж зрілою і не дорослою. Центральним віковим новоутворенням зрілості вважається її продуктивність. Поняття продуктивності, за Еріксоном, включає як творчу і продуктивну (професійну) продуктивність, так і внесок у виховання наступного покоління. Відсутність продуктивності, інертність породжує зосередженість на собі, що призводить до відсталості і застою, особистісного спустошення. У психології така ситуація описується як криза зрілості. Людина особистісно не відчуває себе такою, що відбулася, а своє життя - наповненим смислами. Час та її інтенсивність залежать від індивідуальних особливостей життя особистості; причинами є - специфіка трудової (професійної) діяльності, динаміка зміни поколінь тощо. Таким чином, враховуючи вище зазначене, бачимо, що поняття «зрілість» - вживається як період дорослого життя людини в який відбуваються: соціальний розвиток; проблеми розвитку в зрілому (дорослому) віці, а саме: а) у людини має бути сформований організм у відповідності нормативам зрілості, - розвиток припиняється, замінюється простою зміною окремих психологічних характеристик; б) збереження всього придбаного раніше і подальший розвиток особистості; в) перебудовується як фізичний стан

людини, так і його характеристика як особистості і суб'єкта діяльності (В. Г. Ананьєв); для одних людей період дорослості є лише хронологічним поняттям, нічого не додаючи в розвитку, - для інших - вичерпування себе, досягання певних цілей і зниження своєї життєвої активності. Треті продовжують розвиватися, постійно розширюючи свої життєві перспективи. У частини людей в цей період може виникнути криза, під час якої відбувається ще одне корегування життєвого шляху.

Подальший рух до ще глибшого психологічного розуміння сутності поняття «професійна зрілість» надає аналіз поняття «особистісної зрілості». Зрілість, як якісна характеристика особистості, тлумачиться науковцями найуживанішим поняттям «особистісна зрілість» і розглядається під різними кутами зору в межах психології, психіатрії, психотерапії. За З.Фрейдом зріла особистість є багатогранною, такою, якій властиві життєдіяльнісна активність, відповідальність у соціальних та сексуальних стосунках, турбота про інших [14]. Ф. Перлз зрілість (психічну) визначає як здатність переходу від опори на середовище, регулювання середовищем до опори на себе та саморегуляцію; досягнення зрілості індивідом фіксується автономністю та самодостатністю [5]. А. Маслоу зрілість особистості визначає як самоактуалізацію; І. Ялома – усвідомлення і прийняття особистістю чотирьох даностей існування - смерть, свобода, самотність, безглуздість існування та здатність до приборкання власного страху і тривоги; Б.В. Зейгарник - як здатність пристосовуватися до середовища згідно законів здорового глузду та уміння людини розмежовувати ідеальні та реальні цілі; А.А. Деркач та ін. «... ступінь бажаної зрілості – це багатовимірний стан людини ... завжди реально показує, наскільки вона відбулася як громадянин, як професіонал-діяч, як бідна чи багата своїми зв'язками з навколишньою дійсністю особистість, як сім'янин...», як суб'єкт діяльності, як самобутня індивідуальність [3]; В.Д. Менделевич – індивіда, який сформувався як свідомою людиною, яка є відповідальною, автономною у прийнятті рішень і керується моральними законами у власному житті [3]. Разом з тим, виявляється, що, як правило, не

відбувається фронтально одночасного досягнення ступені зрілості людини як індивіда (живого організму), як суб'єкта діяльності, як індивідуальності. Вживання поняття «ступінь» зрілості передбачає дихотомію «зрілість - незрілість», де антиподом зрілості (за Б.В. Зейгарник) виступає інфантилізм (незрілість, «дитячість») [3].

Зрілість особистості як суб'єкта професійної діяльності виражається через загальне поняття «професійна зрілість» і в той же час привносить і виявляє свою самотність, індивідуальність. Безперечно, якими б професійними та особистісними якостями не володів би суб'єкт професійної діяльності, всі вони повинні відповідати «необхідній» чи «достатній» умові професійної зрілості. Відтак, існує обов'язкова умова її професійної зрілості – «ефективність» професійної діяльності. Отже, пульсування розвитку, найчастіше, різночасне в цих якостях. Час виходу «професійної зрілості» на рівень «акме» людини у всіх її макровимірах дуже часто не збігається, тому можна говорити лише про відносний збіг. Цей факт робить проблематичним визначення об'єктивних критеріїв зрілої людини, оскільки фізична зрілість, розумова зрілість, громадянська зрілість і т. ін., не співпадають у часі. Відтак це призвело до того, що в сучасній психологічній літературі поняття «зрілість» і «дорослість» набули синонімічного відтінку та вживання, а «зрілість» розуміється як якість в психічному розвитку людини. Б.Г. Ананьєв констатує: «...настання зрілості людини як індивіда (фізична зрілість), особистості (громадська), суб'єкта пізнання (розумова зрілість) і праці (працездатність) в часі не співпадають, і подібна гетерохронність зрілості зберігається у всіх формаціях» [3,78].

У 1928 році М.М. Рибніков для визначення періоду «зрілості» (дорослості) запропонував термін «акмеологія», яке характеризує період дорослості як найпродуктивніший, творчий період життя людини [3]. Акмеологія всебічно висвітлює особливості найважливішого щабля, який проходить людина у своєму розвитку - щабель зрілості. Вона визначає подібне і відмінне у зрілості у різних людей і проявляє у них своєрідність дії

чинників, які обумовлюють індивідуальну картину зрілості. Стан зрілості не з'являється у людини несподівано і відразу. На нього «працює» усе попереднє життя людини. Дуже часто, зовні непомітні, повільні зміни в організмі дорослої людини, в її свідомості, при контакті з навколишньою дійсністю, в досвіді спілкування та при виконанні діяльності, відбуваються зміни які є наслідком більшого чи меншого підйому в показниках її фізичного стану, в соціальній значимості її вчинків, в продуктивності її діяльності. У одних людей таких помітних «стрибків» буває кілька, у інших - всього один. І в них виражається досягнутий людиною вищий для неї рівень громадянськості, працездатності, гуманізму. Цей вищий для кожної людини рівень в її розвитку, який припадає на якийсь часовий відрізок *її зрілості, є її «акме»*, її вершина. Наскільки високою виявляється ця «вершина», наскільки вона змістовно багатогранна і багата, настільки особистісно та соціально значущі, новаторські оригінальні результати всіх її діянь. Це, звичайно, залежить від особливостей життєвого шляху, який пройшла людина до свого «акме», від соціальної, економічної, політичної, правової, соціально-психологічної ситуацій, в які вона потрапляла, піднявшись і перебуваючи на щаблі зрілості. Але не в меншій мірі якісні показники її «акме» визначаються тим, який сформувався у неї кругозір, загальний і спеціальний інтелект, моральне ядро, наскільки розвинулися здібності творця» [7, 52-54]. Також серед чинників професійної зрілості, які є важливими для розуміння її психологічної природи, варто назвати такі: 1) суб'єктивну значимість професійної діяльності, представлену такими складовими: суб'єктивний зміст професійної діяльності; мотиваційні компоненти діяльності; місце праці в житті індивіда; суспільні норми трудової діяльності (Р. С. Куантаніла, Б. Вілперт). 2) Зовнішню й внутрішню оцінку ефективності професійної діяльності. Зовнішня оцінка - це оцінка ефективності діяльності суб'єкта діяльності з боку інших людей (керівників, колег, підлеглих, членів родини й значущих для фахівця й інших). Зовнішня оцінка базується переважно на таких характеристиках професійної діяльності: результативність,

ініціативність у професійній діяльності й ефективність взаємодії з колегами. Узагальненим показником внутрішньої оцінки ефективності професійної діяльності є задоволеність професійною діяльністю. Теоретичний аналіз наукової літератури дозволяє виділити такі джерела задоволеності працею: заробітна платня; соціально-психологічні чинники (відносини з колегами й керівництвом, споживачами послуг); можливості кар'єрного зростання; умови, які організація надає для реалізації поза професійними цілями; умови праці (фізичні, територіально-географічні, організаційні, соціальні); зміст діяльності; статус організації; можливості професійного зростання й реалізації професійних цілей; почуття спільності діяльності, які розділяються з колегами. 3) Престижність професії. Є.О. Климов звертає увагу на те, що у виборі професійної діяльності, престижність професії є одним із домінуючих факторів. М.С. Пряжников відзначає, що в теоріях елітарності (соціальної стратифікації) акцент робиться на ставленні до професійної діяльності: 1) теорія Д.Дж. Треймана (положення людини означає престиж її професії); 2) теорія У.Л. Уорнера (приналежність людини до певного класу, соціальної групи залежить від походження, роду занять).

Висновки. Проблеми професіоналізму активно обговорюються теоретиками і практиками, залишаються не тільки актуальними протягом ряду останніх років, але висуваються на перший план при аналізі змін в освіті та умов соціалізації. Особливе значення набуває розрізнення психологічних відмінностей від близьких за власною сутністю понять «зрілість», «дорослість», «особистісна зрілість», «професійна зрілість», «педагогічний професіоналізм»; розрізнення операційної і мотиваційної ролі у сфері професійної діяльності.

«Дорослість», «зрілість» - це період онтогенезу людини і характеризується високим рівнем інтелектуальних можливостей, творчих і професійних досягнень; тенденцією до досягнення її «акме», її вершини; розвиток цього періоду різночасний і тому час виходу «професійної зрілості» на рівень «акме» людини у всіх її макровимірах дуже часто не збігається, -

можна говорити лише про відносний збіг. Обидві сфери, «особистісна зрілість» і «професійна зрілість», взаємозалежні.

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволяє виділити основні параметри професійної зрілості людини: автономність, проінформованість про світ професій, уміння співвіднести інформацію зі своїми особливостями, уміння приймати рішення, уміння планувати своє професійне життя, емоційне залучення в ситуацію рішення.

З поняттям «особистісна зрілість» пов'язана готовність до праці - як характеристика емоційно-мотиваційної сфери, як установка на працю, як стан мобілізації всіх психологічних і психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій. Джерелом особистісної зрілості є особистісний потенціал як основна складова внутрішніх характеристик особистості, що визначає вибір шляху її розвитку з усім розмаїттям можливих потенційних варіантів. В ідеалі, особистість повинна вміти не тільки діяти і домагатися мети в певних умовах, але і створювати оптимальні умови для свого благополучного розвитку. Під особистісним потенціалом розуміється інтегральна системна риса індивідуально-психологічних особливостей особистості, що виявляється у *здатності* особистості, виходячи з особистісних орієнтирів і критеріїв, зберігати стабільність діяльності і смислових орієнтацій на тлі тиску і зовнішніх умов що змінюються. Поняття особистісного потенціалу лежить в основі особистої автономії і самодетермінації і проявляє «особистісне в особистості» [6].

З поняттям «професійна зрілість» пов'язана підготовленість до праці, - як характеристика операційної сфери (це певний, достатній рівень професійних знань, умінь і навичок), що дозволяє виконувати професійну діяльність на рівні вимог стандарту та має когнітивно-акмеологічний потенціал. Основним критерієм когнітивно-акмеологічного потенціалу професійної зрілості особистості є складові особистісно-професійного розвитку: ставлення до своєї професійної діяльності; ставлення до себе як професіонала; ставлення до особистісно-професійного розвитку. Як бачимо,

це ті характеристики, які пов'язані з професійною самосвідомістю, мисленням та здатністю до навчання. Когнітивно-акмеологічний потенціал як сукупність акмеологічних професійно важливих якостей, сформованих на базі когнітивних здібностей, акмеологічної культури особистості і системи професійних компетенцій, що реалізуються у формі акмеологічного лідерства та акмеологічного впливу, виступає головною передумовою успішної самореалізації особистості в процесі професійної діяльності в сучасних умовах. Таким чином, професійна зрілість особистості проявляється в наявності її досить розвиненої когнітивно-акмеологічної компетентності (компоненти: емоційно-вольовий, мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативний і креативно-діяльнісний). Професійна компетентність виступає як системне утворення, що включає в себе цілий ряд компетентностей, які є різними видами компетентностей, що представляють, в свою чергу, теж системні утворення.

Але операційна сфера, спрямована на здійснення діяльності, є визначальною в розвитку професіоналізму. Вона містить такі компоненти, як професійна самосвідомість, мислення і здатність до навчання. Ці компоненти визначають професійний розвиток. Потенціал особистості в реалізації професійної компетентності найефективніше розкривається на основі застосування акмеологічного підходу. Тому, одним із пріоритетних напрямків у подальшому вивченні психологічних особливостей професійної зрілості особистості, ми вважаємо подальше вивчення когнітивно-акмеологічної компетентності, що дозволяє виявити характер і ефективність самоактуалізації і самореалізації особистості в професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Возрастная периодизация жизненного цикла человека. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua/search?>
2. Ахатова Ж.Н., Семченко Е.Е. Дуализация в категориях становления и развития профессиональной деятельности [Электронный ресурс] / Ж.Н.

Ахатова., Е.Е. Семченко // Науковедение. – 2015. – Т. 7, №1. – С. 1-17. –
Режим доступа: <https://naukovedenie.ru/PDF/118PVN115.pdf>

3. Вікова та педагогічна психологія: навч. пос. – [Електронний ресурс].
– Режим доступу: http://pidruchniki.com/15320517/psihologiya/vik_doroslosti

4. Комар Т.В. Професійна зрілість особистості: психологічна природа
поняття / Т.В. Комар // Науковий вісник херсонського державного
університету. – 2015. № 3. – С. 33-37.

5. Коновалов А. Психологическая зрелость по Ф. Перлзу. –
[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.psy-helper.ru/psihologicheskaya-zrelost.html>

6. Леонтьев Д.А. Возможности эмпирического исследования
личностного потенциала / Прикладная психология как ресурс социально-
экономического развития современной России: материалы межрегиональной
научно-практической конференции (29 мая 2005 года). – Москва:
Полигرافия, 2005. – С. 259–260.

7. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы взрослости. – [Электронный
ресурс]. – Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/2/0102/2_0102-68.shtml

8. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы взрослости: справочник
практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – Москва: Изд-во Эксмо, 2005.
– 416 с.

9. Миронова Т.Л. Структура и развитие профессионального
самосознания : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра психол. наук /
Т.Л. Миронова. - М.: – СПб., 1999. – 251с.

10. Профессиональная зрелость педагога: сущность, структура,
проблемы и механизмы становления. – [Электронный ресурс]. – Режим
доступа: <https://murzim.ru/nauka/pedagogika/29046-professionalnaya-zrelost-pedagoga-suschnost-struktura-problemy-i-mehanizmy-stanovleniya.html>

11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2-х т. Т.2 / С.Л.
Рубинштейн. - М.: Педагогика, 1989. – 328с. – [Электронный ресурс]. – Режим
доступа : http://www.krotov.info/lib_sec/shso/77_rub6.html

12. Сапожникова Р.Б. Психологические факторы формирования самоотношения личности [Текст]: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук / Р.Б. Сапожникова. - Новосибирск, 1998. – 256с.

13. Столин, В. В. Самосознание личности [Текст] / В. В. Столин. - М.: МГУ, 1983. – 286с.

14. Періодизація вікового розвитку Д. Б. Ельконіна. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pidruchniki.com/11690112/psihologiya/periodizatsiya_vikovogo_rozvitku_el_konina

15. Полетаева Н.М. Мониторинг и рефлексия процесса становления профессиональной зрелости педагога. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/.../monitoring-i-refleksiya-protsessha-stanovleniya-professionalno>

16. Фрейд З. Положение о двух принципах психической деятельности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psychanalyst.ru/freud/pleasure-2.php>

References Transliterated

1. Anan"ev B. N. Vozrastnaya peryodyzatsiya zhyznennoho tsykla cheloveka. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua/search?>
2. Axatova Zh.N., Semchenko E.E. Dualyzyatsiya v katehoryyax stanovlenyya y razvytyya professyonal"noj deyatel"nosti [Электронный ресурс] / Zh.N. Axatova., E.E. Semchenko // Naukovedenye. – 2015. – Т. 7, №1. – S. 1-17. – Режим доступа: <https://naukovedenie.ru/PDF/118PVN115.pdf>
3. Vikova ta pedahohichna psixolohiya: navch. pos. – [Elektronnyj resurs]. – Режим доступа: http://pidruchniki.com/15320517/psihologiya/vik_doroslosti
4. Komar T.V. Profesijna zrilist" osobystosti: psixolohichna pryroda ponyattya / T.V. Komar // Naukovyj visnyk xersons"kocho derzhavnoho universytetu. – 2015. № 3. – S. 33-37.

5. Konovalov A. "Psixologicheskaya zrelost" po F. Perlzju. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <http://www.psy-helper.ru/psihologicheskaya-zrelost.html>
6. Leont'ev D.A. Vozmozhnomye empiryicheskogo issledovaniya lichnostnogo potentsyala / Prikladnaya psixologiya kak resurs sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya sovremennoj Rossii: materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferentsii (29 maya 2005 goda). – Moskva: Polykhafyua, 2005. – S. 259–260.
7. Malkyna-Ryx Y.H. Vozrastnye kryzisy vzroslosti. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: http://www.pedlib.ru/Books/2/0102/2_0102-68.shtml
8. Malkyna-Ryx Y.H. Vozrastnye kryzisy vzroslosti: spravochnyk prakticheskogo psixologa / Y.H. Malkyna-Ryx. – Moskva: Yzd-vo Eksmo, 2005. – 416 s.
9. Myronova T.L. Struktura y razvitye professional'nogo samosoznaniya : avtoref. dys. na soyskanye uch. stepeny d-ra psixol. nauk / T.L. Myronova. - M.: – SPb., 1999. – 251s.
10. Professional'naya zrelost' pedagoга: sushhnost', struktura, problemy y mexanizmy stanovleniya. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <https://murzim.ru/nauka/pedagogika/29046-professionalnaya-zrelost-pedagoga-suschnost-struktura-problemy-i-mehanizmy-stanovleniya.html>
11. Rubynshtejn S.L. Osnovy obshhej psixologii : v 2-x t. T.2 / S.L. Rubynshtejn. - M.: Pedagoгyka, 1989. – 328s. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa : http://www.krotov.info/lib_sec/shso/77_rub6.html
12. Sapozhnykova R.B. Psixologicheskiye faktory formirovaniya samootnosheniya lichnosti [Tekst]: avtoref. dys. na soyskanye uch. stepeny kand. psixol. nauk / R.B. Sapozhnykova. - Novosybyrsk, 1998. – 256s.
13. Stolyn, V. V. Samosoznaniye lichnosti [Tekst] / V. V. Stolyn. - M.: MHU, 1983. – 286s.
14. Periodyzatsiya vikovoho rozvytku D. B. El'konina. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupu :

http://pidruchniki.com/11690112/psihologiya/periodizatsiya_vikovogo_rozvitku_e_lkonina

15. Poletaeva N.M. Monitorynh y refleksiya processa stanovleniya professional"noj zrelosty pedahoha. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <https://cyberleninka.ru/.../monitoring-i-refleksiya-protssesa-stanovleniya-professionalno>

16. Frejd Z. Polozhenye o dvux pryncypax psyxicheskoy deyatel"nosti. – [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupu: <http://www.psychanalyst.ru/freud/pleasure-2.php>

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2018 Войко Ірина Бойко Ірина

Отримано: 10.09.2018

Відрецензовано: 25.09.2018

Опубліковано: 12.10.2018

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2019.2.9.7>